

ningens betydelse, detaljskärpa och komposition vad gäller form och färg liksom den tunna penselskriften och han följde strikt konventionerna hur porträtten skulle gestaltas.

En tredje motivkrets är kvinnorepresentationerna, där han arbetade efter förebilder ur konsthistorien. Endast någon enstaka gång hyrde han modell tillsammans med någon målarkamrat. Någon gång står också hustrun modell. Målningen *Venus Hallandica* från 1924, en naken kvinna som ligger utsträckt på ett vitt tygstycke bland ängsblommor med ett kuperat landskap från trakten av Falkenberg i bakgrunden, har blivit något av en halländsk symbol, använd i ett flertal sammanhang. Ett flertal nakenmålningar kan inspirationsmässigt hänföras till olika förebilder ute i europeiska museer.

Carlson målade också kvinnor i olika arbeten. Mor och barn blir ett vanligt motiv sedan han bildat familj. Fredin, som stöder sig på Griselda Pollock, menar att Carlsons kvinnorepresentationer ”tillkommit inom en kulturell och patriarkalisk tradition där exploaterandet av den unga kvinnokroppen var ett sätt för manliga konstnärer att hävda sin modernitet och tematisera sin sexualitet” (s. 267). Särskilt verken från 1920-talet äger en erotisk symbolik, som möjligen kan återföras till Carlsons biografi, menar hon. Den nakna kvinnokroppen får stå som tecken för naturen eller det halländska landskapet. Mot hans senare period ökar det realistiska inslaget i kvinnobilderna med ett mera ojämnt resultat.

Ytterligare en verksamhetsform i Carlsons konstnärskap var muralmåleriet. Han började ju sin konstnärliga utbildning i dekorationsmåleri. Genom enprocentsregeln vid byggnation av offentliga byggnader samt inrättandet av Statens konstråd 1937 ökade möjligheterna för konstnärer att få uppdrag. Han fick uppdrag framförallt för Chr. Olsson i Falkenberg AB, bl.a. tre målningar i företagets matsal 1951. Företaget tillverkade tankvagnscистерner för tågtransporter. Den första målningen porträtterar de ledande männen vid företagets etablering i Falkenberg medan de övriga detaljrealistiskt skildrar olika faser i cisterntillverkningen. När företaget på 60-talet såldes till Kockums togs målningarna ned och såldes. En återbördades sedan företaget övergått i ny ägo, en finns i Falkenbergs gymnasieskola. Den tredjes öde är okänt.

Även i Falkenbergs folkskola fick Carlson uppdrag att måla ”Sommarlov”, vilken till stor delen förstördes vid en ombyggnad och vars helhet nu enbart kan ses i akvarellskiss. Muralmålningarna präglas av ett social-

realistiskt innehåll med strävan att skildra konkreta sammanhang och vardagsupplevelser. Som sammanfattning kan sägas att Arvid Carlson verkade i ett traditionellt måleri, han var knappast mottaglig för modernismens krav på fönyelse och bröt sällan med det förflutna. Under studieåren rörde han sig inom modernistiska stiluttryck som neoimpressionism, japonism, fauvism, kubism, men från 20-talet orienterade han sig mot en klassicistisk och stilerad naturalism. Han underordnade sig, enligt Fredin, det som innebar en viss ekonomisk säkerhet, för en marknad – en uppskattad folkhemskonst och ett porträtterande av människor ur den halländska medelklassen.

I anslutning till Bourdieus begrepp *habitus*, kapital och fält har Fredin visat på ”det halländska konstlivets polarisering utifrån de olika sammanslutningarnas skilda inriktningar och hur dessa grundlade olika sociala positioner inom konstlivet: Hallandsringen intog den dominerade och Halmstadgruppen den dominerande positionen” (s. 278). Boken avslutas med drygt 60-talet av Arvid Carlsons verk, avbildade i färg.

Hans Medelius, Stockholm

Åsa Gillberg: *En plats i historien. Nils Niklassons liv och arbete*. Gothenburg Archaeological Thesis no. 18, Institutionen för arkeologi, Göteborgs Universitet 2001. 313 s., ill. English summary. ISBN 91-85952-59-1.

Arkeologins egen historia upplever ett uppsving, konstaterar Åsa Gillberg i sin arkeologiska avhandling *En plats i historien. Nils Niklassons liv och arbete*. I synnerhet vid Göteborgs universitet har arkeologihistorien blivit populär, och skrivandet av biografier över arkeologer är ett av uttrycken för detta. Det finns många likheter mellan att bedriva fältarkeologi och att skriva biografi. I båda fallen återstår skärvor och fragment av liv, som arkeologen respektive biografiförfattaren först ska eftersöka, sedan sammanfoga, och sedan analysera för att kunna plädara för sin tolkning av den bild man har skapat av de efterlämnade fragmenten.

Ett av Gillbergs syften är att diskutera och problematisera forskarbiografins roll i arkeologin. Kan forskarbiografen ha någon betydelse för den arkeologiska vetenskapens framsteg? Vidare vill hon synliggöra en vad hon kallar ”obemärkt” person i vetenskapssamhället, och undersöka vilken roll en sådan spelar. Med ”obemärkt” avser Gillberg en person som verkat sam-

tidigt med en vetenskaplig storhet (i arkeologin t.ex. Hildebrand och Montelius), och som arbetat med det praktiska ”görandet” av arkeologin, men som inte gått till eftervärlden som banbrytare.

Föremålet för hennes avhandling är Nils Niklasson, född i Majorna i Göteborg 1890 som son till en plåtslagare. Niklasson fick möjlighet att studera vid läroverk, och gick sedan vidare till Göteborgs högskola där han bl.a. läste geografi. Vid Stockholms högskola studerade han naturvetenskapliga ämnen som mineralogi och zoologi, och under sina terminer i Stockholm i början av 1910-talet kom han i kontakt med några Uppsalaarkeologer. Sommaren 1913 fick han följa med på en arkeologisk utgrävning på Orust som kartritäre, och därefter började han följa undervisningen i arkeologi i Stockholm. 1916 reste han så till Halle för att påbörja en anställning vid Provinzialmuseum der Provinz Sachsen. Niklasson stannade i Halle till 1929, och det var vid stadens universitet som han lade fram sin avhandling 1924, ett verk som behandlade frågor om kronologi inom stenåldern, med keramik funnen på tyskt område som främsta källmaterial. I slutet av 1920-talet sökte Niklasson sig tillbaka till Göteborg, där han fick tjänsten som chef för Göteborgs museum.

Under hela sitt yrkesliv ägnade sig Niklasson både åt praktiskt museiarbete och åt forskning, och de bägge sfärerna överlappade varandra. Niklassons populärvetenskapliga verksamhet var omfattande, med föredrag, visningar både i museet och vid fornminnesplatser, och även radioföredrag. Bevarade inspelningar är en av Åsa Gillbergs källor. Läsaren får följa Niklasson fram till hans 50-årsdag 1940. Då hade han sina två mest produktiva decennier bakom sig, men Gillberg ger en översikt av återstoden av hans yrkesliv fram till pensioneringen. Där slutar egentligen berättelsen, för den handlar i första hand om Niklasson som arkeolog, som yrkesman. Även om Niklassons familjeliv presenteras i avhandlingen är det i första hand vetenskapsmannen som är objektet för Gillbergs undersökning.

Läsaren får en grundlig genomgång av biografigenrens problem och möjligheter, och Gillberg diskuterar detta utifrån två kategorier biografier, den vetenskapliga biografien och konstnärsbiografien, och hur liv och verk brukar beskrivas i sådana. Men därmed utelämnar hon biografier av annan karaktär, som t.ex. över politiker eller sådana som den relativt färskas avhandling i historia som behandlar Agda Montelius. Vid flera tillfällen använder Gillberg begreppet ”prisma” som en illustration av hur studiet av en persons öde kan ge en

bild av en krets och en epok i ett större sammanhang. Någon härledning av begreppet ges inte, trots att flera andra biografiförfattare har använt det.

Gillberg frågar sig om biografiförfattaren själv ska synas i texten, och svarar ja genom att låta läsaren ta del av några av hennes egna livserfarenheter, som hon menar att hon har gemensamt med Niklasson. Däremot håller hon en distans till sin huvudperson och avstår från att heroisera eller glorifiera honom, även om hon uttrycker sympati och medkänsla för huvudpersonen. Hon försöker förstå och förklara vad som låg bakom även hans vetenskapliga misslyckanden.

Eftersom Niklasson under 27 år var chef för Göteborgs museum är Gillbergs avhandling också ett stycke museihistoria. Som sådan innehåller den de gängse anekdoterna om föremål som förvaras i cigarraskar och sockerlådor, och det är också en beskrivning av hur museet på 1920-talet hade självklara uppgifter inom både forskning och folkbildning. Samma personer förutsattes arbeta med båda dessa sidor av kunskapsuppbyggnad och kunskapsförmedling. Gillberg skildrar inte bara cigarraskarna och hur museitjänstemännen sliter både för att skapa ordning och reda, och för att göra samlingar och kunskap tillgängliga. Hon berättar också om styrelsens roll för museiarbetets inriktning och museiinstitutionens utveckling. Huvudmannskapets sammansättning och villkor är en viktig och intressant aspekt, som annars gärna glöms bort när ett museums tillkomst och utveckling ska beskrivas.

En central fråga i Åsa Gillbergs avhandling är den om den ”obemärkte” forskarens roll i vetenskapen. Som recensent av en avhandling om en ”obemärkt” arkeolog borde man kanske ta avstamp i biografier om ”bemärkta” svenska arkeologer. Men dessvärre förhåller det sig så som Gillberg själv lite dystert konstaterar – det finns knappt några, men de få som finns är hon välbekant med. Det är intressant att notera att de två viktigaste som finns, en av Hanna Rydh om Oscar Montelius från 1938 och en av Evert Badou om Gustaf Hallström från 1997 är skrivna med så väldigt långt mellanrum – intensiteten har fram tills nu alltså varit mycket låg inom kategorin arkeologiska forskarbiografier. Gillberg har läst båda noga, men däremot nämner hon inte Bengt Hildebrands *Lärda förbindelser*, en diger avhandling i historia från 1938 om Bror Emil Hildebrand och hans danska kollega Thomsen.

Man kan fundera på om Niklasson som objekt för en biografi verkligen ska rubriceras som obemärkt. Begreppet obemärkt rymmer en glidande skala, den som

är obemärkt på nationell nivå kan vara en gigant på den lokala eller regionala. Antalet doktorer i arkeologi var under 1900-talets första decennier så få att den som skrivit en avhandling knappast kan ha varit obemärkt i den egna kretsen. Niklasson var måhända en mycket vanlig person, samtidigt som han utsattes för förhållanden och gjorde saker som idag förefaller ovanliga. Han kom från enkla omständigheter och hade en lätt hörselskada, men fick ändå möjlighet att studera. Han reste till Halle och bodde och verkade där i många år. Han upplevde hyperinflationen, han blev museichef i Göteborg. Som en av mycket få professionella arkeologer i Västsverige var han kanske inte obemärkt.

Huruvida Niklasson ska beskrivas som ”bemärkt” eller obemärkt beror alltså på vilket perspektiv man väljer, hur man väljer att betrakta hans livsöde. Som vetenskapsman ska han kanske kallas obemärkt idag, men som mångårig museichef med bred populärvetenskaplig verksamhet blev han känd och ”bemärkt” bland många under sin samtid.

Niklasson var verksam i två länder, och Åsa Gillberg beskriver skillnader och likheter vid institutionerna i Halle respektive Göteborg där Niklasson var verksam. Genom skildringen av Niklassons år i Halle får läsaren en god inblick i levnadsvillkoren under en omvälvande period i tysk historia. Följderna av hyperinflationen var dramatiska för både vardagsliv och forskning. Ingen litteratur kunde köpas, inga tidskrifter anskaffas. Inte heller utrustning och instrument som mikroskop, väsentliga för den arkeologiska forskningen och för museiarbetet, gick att införskaffa. Dessa effekter av hyperinflationen är nästan bortglömda idag, men är naturligtvis en viktig del av den tyska arkeologihistorien.

Den arkeologiska forskningens resultat påverkas av lagstiftning och regelverk kring utgrävningsverksamhet, fyndomhändertagande och publicering av resultat. Niklasson utförde exploateringsgrävningar i både Tyskland och Sverige, men i avhandlingen saknas upplysningar om skillnader och likheter i lagstiftning kring fornminnen och kulturminnesvårdens organisation i de båda länderna. Det är två faktorer som i hög grad påverkar inventerings- och utgrävningsverksamhet, och därmed också forskningsresultat, och jag hade gärna tagit del av några iakttagelser och reflektioner kring detta.

Nils Niklasson lämnade Halle och Tyskland 1929. Skälet var att han fick en tjänst i Göteborg. Gillberg vrider och vänder på hans förhållande till det tyska, och till den roll som arkeologi och historia fick i Tyskland. Begrepp som ”ras” och ”folk” kan sticka en nutida

läsare i ögonen när man tar del av äldre arkeologisk litteratur. Även Niklasson använde dessa termer i sina verk. Gillberg placerar in dem och deras användande i en historisk kontext, och hon finner att även om Niklasson i sitt efterlämnade arkivmaterial menar sig se olika människoraser i det förflutna lägger han ingen värdering i detta, att en ras är överlägsen en annan. Väl återkommen till Göteborg 1929 låg den tyska bakgrunden möjligen Niklasson i fatet när det gäller relationen till museistyrelsen, som beskrivs som ”anglofil”.

Gillberg kommer fram till att Niklasson inte var en del av hur den arkeologiska forskningen användes i det nazistiska Tyskland, men hon beskriver honom inte heller som politiskt naiv. Han hade ju också lämnat landet fyra år innan Hitlers valseger. Genom skildringen av den tyska arkeologins förhållanden under 1900-talets tre första decennier får läsaren också en bild av hur kulturarv och historia kan nyttjas och göras användbart i en totalitär regims syften.

Arkeologi görs rimligen av arkeologer. Men är alla som gör arkeologi därmed arkeologer? Niklasson var verksam vid en tid då antalet fackutbildade arkeologer och museitjänstemän var mycket få. Han tillhörde den första generationen arkeologer som kunnat studera ämnet som en akademisk disciplin. Den professionella identiteten hos honom och hans fåtaliga kollegor kan knappast ha varit självklar eller kanske inte ens påtaglig. Gillberg placerar in Niklasson i en samtid där både museiorganisationer och museiprofessioner var under framväxt, parallellt med den arkeologiska vetenskapen.

Hon visar också hur Niklasson, liksom dagens arkeologer, var beroende av icke fackutbildade för att komma vidare i sin forskning. Den nordiska arkeologin rymmer inte lika många till det yttre spektakulära fynd som den klassiska, där upptäckten av Troja bara är en av många enastående arkeologihistorier. En stor del av de märkligaste förhistoriska föremålen i Norden, som Balkåkratrumman och guldhornen från Gallehus, har inte påträffats av arkeologer, som resultat av systematiska forskningar. Många av de nordiska praktföremålen har hittats mest av en slump av arbetare, bönder, drängar och pigor. Boplatsen i Sandarne, där utgrävningarna resulterade i en publikation som var en av Niklassons mest framgångsrika, var delvis känd sedan länge, men det var en grustagsarbetare som upptäckte en yxa under ett gruslager. Grustagsarbetarens uppmärksamma öga var förutsättningen för Niklassons forskning. Den folkbildande verksamheten som Niklasson ägnade så mycket tid och kraft var alltså snudd på nödvändig för de

dåtida arkeologerna. Genom iakttagelser gjorda av utbildade men upplysta och därmed uppmärksamma personer kunde vetenskapen nå nya framsteg.

För framgångsrik forskning krävs en rikedom på idéer, samtidigt som en framgångsrik forskning bl.a. karakteriseras av att den väcker idéer hos läsaren och förmår formulera nya forskningsbara frågor. Åsa Gillberg har skrivit en avhandling med ett stort stycke empiri, som har utökat den arkeologiska historien, och som rymmer flera explicit och implicit formulerade frågor som visar framåt. Hennes teser om den obemärkte forskaren skulle kräva fler studier av både ”bemärkta” och obemärkta forskare för att det ska vara möjligt att pröva dem fullt ut.

Vad menar då Gillberg att forskarbiografins roll i arkeologin består av? Arkeologin är en tolkningens vetenskap, och studiet av dem som tolkar blir då viktiga bidrag till forskningen. Vidare skapas den arkeologiska disciplinen både av ett fåtal ”bemärkta” och ett stort antal ”obemärkta”, och studier över båda kategorierna behövs för förståelsen av disciplinen.

Åsa Gillberg pläderar bl.a. för ett ökat utnyttjande av arkivmaterial när arkeologihistoria ska skrivas. Hittills har mycket inom detta fält baserats på tryckt material, medan sådant som brev, dagböcker, handskrivna fältanteckningar och liknande inte har nyttjats. Återigen finns anledning att påminna om Bengt Hildebrands *Lärda förbindelser*, som bygger på en imponerade arkivsökning och som omfattar mycket mer än Bror Emil Hildebrands tryckta skrifter. Man får hoppas att framtida forskare och biografiförfattare får tillgång även till dagens medier med ljud och rörliga bilder. De bevarade radioinspelningarna som Gillberg har använt har gett henne ytterligare en dimension av Niklasson, som inte är förunnat den som ägnar sig åt personer verksamma under äldre epoker.

Arkeologiska studier kan ibland vara oläsliga för andra än arkeologer. Diagram, tabeller, spridningskartor och tekniska analyser av olika material gör texter svåra att ta till sig för den som inte har tillräcklig bakgrundskunskap. Vissa exempel på hur resonemang byggs om bl.a. könsroller och makt i ett förhistoriskt samhälle på grundval av ett arkeologiskt material bestående av stolphål, skärvor och avslag kan ibland vara svåra att begripa för läsare utanför den arkeologiska kretsen. Gillbergs avhandling visar på en spännande bredd inom ämnet, och att det finns en arkeologi bortom spektakulära fynd och grävande kungar.

Avslutningsvis en parentetisk reflektion över termen

”obemärkt”. En och annan läsare kan tänkas reagera inför ordet. Under en tid som inte är alldeles avlägsen (och som delvis sammanfaller med den tid som skildras i avhandlingen), gav ordet helt andra associationer än vad Åsa Gillberg är ute efter idag. I tidningsannonser erbjöds ”obemärkta” plats som hembiträden, en möjlighet för en gravid ogift kvinna att arbeta fram till förlossningen. Niklassons egen mor hade fått en son innan hon gifte sig med Niklassons far. Hade hon levt som obemärkt? Ords innebörd ändras under åren, liksom tolkningen av arkeologiska fynd och arkeologers liv och verk.

Karin Gustavsson, Malmö

Gabriella Olshammar: *Det permanentade provisoriet. Ett återanvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande*. Chalmers, Göteborg 2002. 240 s., ill. English summary. ISBN 91-7291-189-1.

Det övergripande målet för Gabriella Olshammars avhandling *Det permanentade provisoriet* är att försöka förstå estetisk ordning i staden eller varför oordnad ordning är så svår att förlika sig med i stadsmiljön. Syftet är att inte bara diskutera hur ekonomiska utan också estetiska och sociala faktorer påverkar vems föreställningar som skall ha tolkningsföreträde i vad som är ordnat och oordnat i stadsmiljön. Därmed berör den svårigheterna med att få planeringens ideal att gå ihop med vardagens praktik, i kampen om livsrum och erkännande. Forskningsproblemet är att förstå periferins platser som livsmiljö. Mer preciserat är avhandlingens syfte som dess titel antyder, att *försöka bestämma tillämpningsområdet för begreppet permanentat provisorium inom domänen återanvända industriområden*. Som metodologiskt redskap har avhandlingsförfattaren använt sig dels av brukarens praktiska platsanvändning, dels besökarens bild av platsen och för det tredje den abstrakta, visionära plats som återfinns hos planeraren. Hon vill anlägga ett fenomenologiskt perspektiv genom att söka svar på varför fenomen som det permanentade provisoriet över huvud taget finns, men hon ansluter sig också till ett mer diskursanalytiskt forskarperspektiv genom att söka efter de ledtrådar och mönster som å ena sidan skapar platser som Gustav Dalénområdet i Göteborg men å andra sidan gör att de inte vinner erkännande i offentliga sammanhang. Det är snarare fenomen och situation än fysiska områden som